

2. Брайченко С.П. Антропонімичні уподобання мешканців Одеської області України: лінгвістичний аналіз: Дис. ... канд. філол. наук – Одеса, 1999
3. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVIIст. – К., 1988
4. Зайчикова Л.П. Русский именной г. Одессы: Дисс. ... канд. филол. наук. – Одесса, 1986.
5. Закачкова Т.А. Забытые имена наших предков//Русская речь. – 1977. – №3.
6. Півторак Г.П. Власні імена людей у Київській Русі//Культура слова. – 1982. – Вип.23.
7. Супераяская А.В. Как вас зовут?//Русская речь. – 1991. – №3.
8. Татаренко Ю.П. Дано ім'я людині. . - К., 1971.
9. Худаш М.П. До питання класифікації прізвищевих назв XIV-XVIIIст./З історії української лексикології. – К., 1980.

Наталія Бренер (Луганськ)

ВІДПРІЗВИЩЕВІ ПРІЗВИСЬКА-АСОЦІАТИ ЛУГАНЩИНИ

In clause the analysis of a nature formation nicknames of Lugansk regions an origin is submitted which have arisen owing to lexical associations, which caused by semantics motivate for a surname appellant, that became the reason of formation of a nickname. The connection of word-stimulus (surname) and him associate (nickname) are considered which arise in consciousness of the man owing to reaction to an offered word.

Сучасні прізвиська Луганщини, за загальноприйнятою класифікацією, можна поділити на відонімні та відапеллятивні. Проаналізований мовний матеріал дозволяє нам стверджувати, що у групі прізвищ відонімного походження більшу частину складають антропоніми, утворені від прізвищ денотатів. Відпрізвищеві прізвиська як антропонімний клас неодноразово розглядалися дослідниками, однак не всі автори відносять ці оніми до прізвищ. М.В. Тиміньський вважає подібне виділення помилковим [9], такої ж думки дотримуються й О.І. Александрова, називаючи ці утворення фалічними іменами [1]. П.Т. Поротников пропонує, аналізуючи зазначені прізвиська, використовувати терми „відпрізвищеві прізвищкові іменування” [6], Л.А. Сергеева кваліфікує як прізвиська лише ті антропоніми, що містять у своєму значенні конотативно-оцінний момент [7]. Оніми, утворені від прізвищ, відносять до класу прізвищ Н.Н. Ушаков. З.П. Нікуліна та Н.І. Іванова [10, 5; 2]. Ми дотримуюся думки останніх із зазначених дослідників, відзначаючи, що прізвищам такого типу властиве емоційно-експресивне значення через їх нетиповість та семантичну наповненість.

Метою нашої статті є аналіз природи утворення відпрізвищевих прізвищ Луганщини, які виникли внаслідок лексичних асоціацій, що викликані семантикою мотивованого для прізвища апеллятива, котрий став причиною утворення прізвища. Про існування таких прізвищ стверджує П.Т. Поротников, однак він, указуючи на асоціативний спосіб творення таких онімів, не з'ясовує шляхи виникнення асоціацій [6, 70].

Значення кожного слова (у даному випадку апеллятива, відображеного в основі прізвища), за твердженням А.А. Леонтьєва „визначається системою співвіднесеності протиставлень слів у процесі їх уживання в діяльності, а не в процесі їх зіставлення як одиниць лексику” [3, 11]. Як зазначив А.Р. Лурія, „слово, що є центром цілої семантичної сітки, збуджує цілу складну систему зв'язків, актуалізує певні «семантичні поля», які характеризують важливий аспект психологічної структури слова” [4, 91]. Ці зв'язки мають назву асоціативних, а „асоціативне поле” слів – це зв'язки слова-стимула та його асоціата, що виникає у свідомості людини внаслідок реакції на пропонуване слово [11, 143]. Лексичні

асоціації не можна класифікувати як синоніми, антоніми чи підпорядковані слова – це, за визначенням, поданим у Словнику української мови, „зв'язок між окремими нервово-психічними актами – уявленнями, думками, почуттями, внаслідок якого одне уявлення, почуття і т. ін. викликає інше” [8, 67]. Цей зв'язок може бути нетривким або стабільним. На це впливають вік, особливості географічних умов, професія і психічний стан людини, у якій виникають асоціації. Зігмунд Фрейд, указував на те, що тривання асоціацій, які приходять в голову, суворо детерміноване й що цей потік слів може визначатися або візнавальними, ситуативними чи понятійними, або афективними процесами, іноді – прихованими поглядами та хвилюваннями [4, 100].

У більшості випадків стабільними асоціативними зв'язками (про що свідчать дані асоціативного експерименту, у якому брали участь 46 осіб) позначена наступна група прізвищ, яка, у свою чергу, за шляхом утворення лексичних асоціацій, поділяється на такі підгрупи:

- прізвиська, утворені за синонімічними відношеннями, у які вступають апелятиви: *Джем* утворене від прізвища *Варення* (м. Золоте-1), *Венік* – від *Мітла* (м. Луганськ); *Грязний* – від *Чорний* (м. Золоте-1); *Сухарь* – від *Твердохліб* – дібрапо однослівний синонім словосполучення „твердий хліб” (с. Оульчанськ Краснодонського р-ну);
- за антонімічними відношеннями, у які вступають апелятиви: прізвисько *Власть* утворене від прізвища *Горна* (м. Алчевськ);
- за асоціацією суміжності понять прізвисько *Болт*, утворене від прізвища *Гайка* (м. Свердловськ), *Пчела* – від *Насічник* (м. Алчевськ), *Будильник* – від *Время* (м. Артемівськ), *Утка* – від *Кряковцев* (м. Луганськ); *Безрукий* – від *Безрукавиц* (м. Краснодон);
- за асоціацією належності апелятивів до одного класу чи виду прізвисько *Кабачок* утворене від прізвища *Гарбуз* (с. Кабичівка Маріупольського р-ну); *Таракан* – від *Прусак* (м. Луганськ); *Бубак* – від *Карасьов* (с. Георгіївка Лутугинського р-ну) *Пряник* – від *Сухар* (м. Кремінна);
- за асоціацією родо-видових та етно-родових відношень апелятивів прізвисько *Шила* утворене від прізвища *Зеленько* (с. Цілуйкове Білокуракинського р-ну); *Русак* – від *Засць* (м. Свердловськ);
- за спільністю функцій апелятивів прізвисько *Сандаль* утворене від прізвища *Липтиков* (м. Луганськ), *Маргарит* – від *Маслова* (м. Щастя);
- від стійкого сполучення слів, прізвисько *Палка* від прізвища *Йолкина* (м. Зоринськ)

Яскравим прикладом наявності у слова-стимула стійких зв'язків з асоціатом є те, що однакові відпрізвищеві прізвиська з'явилися одночасно в різних районах області прізвисько *Кролик* утворене від прізвища *Зайцев* (с. Бараниківка та м. Луганськ), яке надане за приналежністю кролика й зайця до гризунів; *Совок* – від *Лопата* (м. Щастя та м. Золоте-1) – за синонімічними відношеннями апелятивів.

Характерною особливістю Луганщини є двомовність, цим спричинений стабільний асоціативний зв'язок прізвиська *Кукушка* від прізвища *Зозуля* (м. Артемівськ), який, можливо, не буде таким у західних регіонах країни.

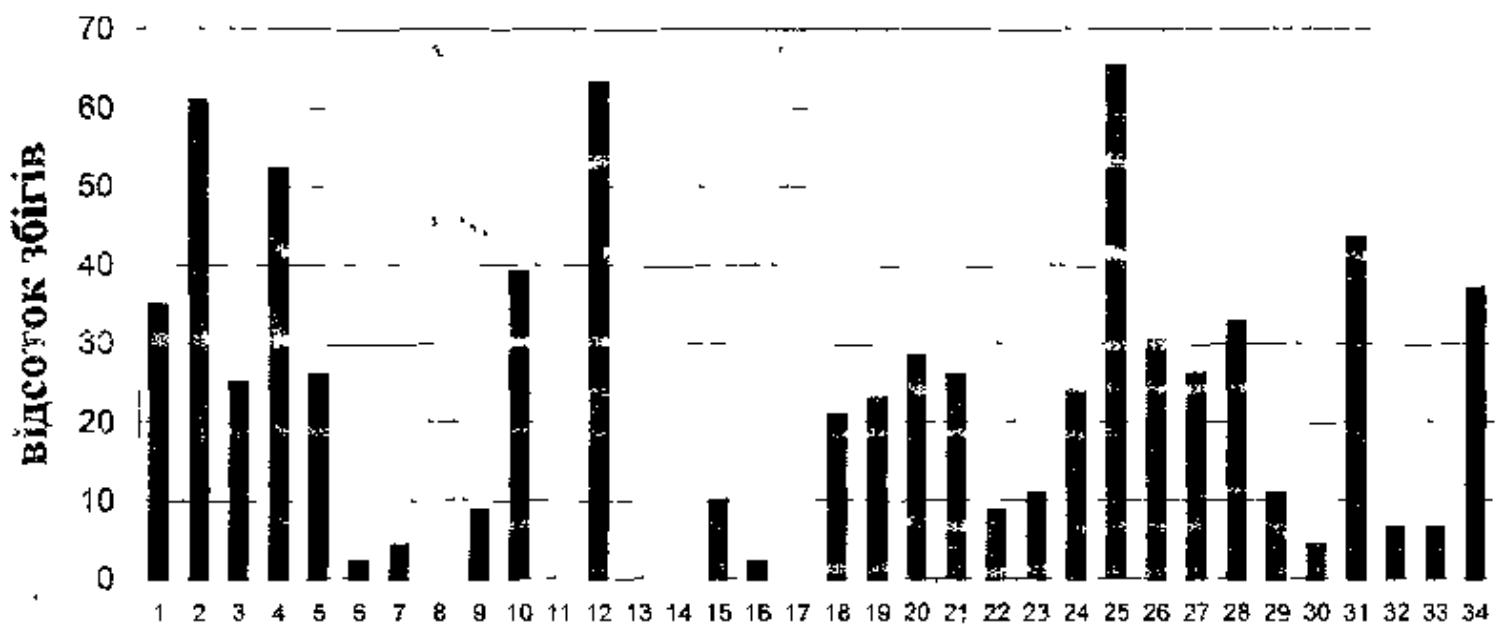
На творення прізвищ впливає й сам номінагор, його світосприйняття. Наступна група антропонімів у своїх основах відображає реалії сьогодення. За лексичними асоціаціями з іменами казкових персонажів виникли прізвиська: *Колобок* від прізвища *Шарова* (м. Карбоніт) – подібність форми (шар (рос.) – Колобок); *Чиполіно* від *Цебуляк* (м. Луганськ); *Хома* від *Єрьоменко* (м. Луганськ) – асоціація з назвою мультфільму „Хома та Єрьома”; *Собака* від *Артемоя* (м. Луганськ) – за співзвучністю імені персонажа „Золотого ключика” пуделя Артемона з прізвищем деногага. За даними експерименту стійкість асоціацій з апелятивами-стимулами цієї групи серед школярів старших класів та студентів відсутня, що свідчить про різне спрямування інтересів та наявність практичного досвіду. Прикладом різних типів стабільності асоціативних зв'язків можуть бути й відповіді людей

різного віку на слово-стимул „мітла”. У молодших школярів виникає асоціативний ряд: *Баба Яга, Гаррі Потер ступа* (як атрибут Баби Яги); порівняно у дорослих такий асоціативний ряд: *віник, сміття, підлога* й поодинокі відповіді: *відьма, Баба Яга*

Наявністю асоціації у підлітків та дорослих на основі шкільної програми старших класів загальноосвітньої школи обумовлене утворення прізвиськ: *Дансер* (англ. *dancer*) від *Плясуля* (м. Мілове) – міжмовна асоціація, *Ленні* від *Ілічов* (м. Луганськ) – сійка асоціації дорослих людей; *Обломок* від *Гончаров* (м. Луганськ) – зв'язок пов'язаний із вивченням твору І О Гончарова „Обломов”, передбаченого шкільною програмою; *Пернатий* від *Соловей* (м. Луганськ) – залучення знань з біології.

З особливостями професії чи певного виду діяльності людини пов'язані асоціації, виражені прізвиськами, що належать до периферії асоціативного поля: *Шлакоблок* від *Каменський* (м. Краснодар) (при проведенні експерименту слово-стимул *Каменський* викликало асоціати *серіал, детектив, чоловік Насті*, що пов'язані із серіалом „Каменська”, і порівняно мевіцу кількість асоціатів типу: *стіна, цегла* серед ряду яких нами не відзначено жодного збігу з прізвиськом-асоціатом.

**Таблиця збігів лексичних асоціатів слів-стимулів (прізвиш)
із існуючими прізвиськами (експеримент проведений з учнями та студентами
віком від 15 до 20 років)**

Джерело:

1 – від прізвища *Мітла* – прізвисько *Веник*, 2 – від *Пасічник – Пчела*, 3 – від *Смірнова – Нетігoff* (водка), 4 – від *Світіна – Дося* (свиня), 5 – від *Зубік – Стоматолог* (зубний біль) 6 – від *Роцупкін – Дрин*; 7 – від *Каменський – Шлакоблок* (цегла), 8 – від *Соловей – Пернатий*, 9 – від *Гончаров – Обломок* (тисьменник); 10 – від *Ілічов – Ленні*, 11 – від *Плясуля – Дансер*, 12 – від *Время – Будильник* (годинник); 13 – від *Артемюв – Собака* (Артемюв), 14 – від *Єрьоменко – Хома*, 15 – від *Гарбуз – Кабачок*, 16 – від *Цебуцько – Читоліно*; 17 – від *Шарова – Колобок*, 18 – від *Зозуля – Кукушка*; 19 – від *Лопата – Сюзок*; 20 – від *Зайцев – Кролик*, 21 – від *Безрукавий – Безрукий*, 22 – від *Маслова – Маргарит*, 23 – від *Сухар – Пряник*, 24 – від *Чорна – Беляя*, 25 – від *Кряковцев – Утка* 26 – від *Твердохліб – Сухарь*; 27 – від *Латтиков – Сандаль* (взуття), 28 – від *Оселедько – Риба*, 29 – від *Йоякіна – Палка* 30 – від *Карасьов – Ьубир*. 31 – від *Прусаков – Таракан*; 32 – від *Баранов – Пасуня*(корова), 33 – від *Варення – Джем*, 34 – від *Гайка – Болт*

На особливість тієї чи іншої асоціації впливає фізичний і психічний стан людини. На наш погляд, саме цим обумовлена поява прізвиська *Стаматолог від Зубік* (м. Луганськ), за результатами експерименту вільних асоціацій, у більшості здорових людей такого зв'язку не виникло.

У відпрізвищевих прізвиськах Луганщини нами виокремлено ще одну групу асоціатів, пов'язаних із рекламою у засобах масової інформації. Дося від *Свинина* (с. Малоїванівка Сватівського р-ну) – асоціація зі свинско, зображеною на пачці прального порошку „Дося”; *Лазух від Баранов* (м. Луганськ) – апеллятив, від якого утворилося прізвисько „баран” асоціативно пов'язаний із „коровою” за належністю до домашніх тварин, виступаючи стимулом „корова”, у свою чергу асоціюється із персонажем реклами молока „Ласуня” – коровою.

Серед проаналізованих прізвиськ Луганщини нами виявлено приклад синонімічного ряду прізвиськ *Smirnoff, Nemiroff, Liga-Nova, Союз Віктор*, що походить від прізвиська одного носія імені – *Смирнова* (м. Луганськ). Прізвисько *Smirnoff* як стержневе слово синонімічного ряду має подвійну мотивацію – за співзвучністю з прізвиськом денюгата і за синонімічними зв'язками із назвами фірм-виробників горілчаної продукції.

Шляхом аналізу ряду відпрізвищевих прізвиськ-асоціатів, ми розкрили природу їх творення, що базується на асоціативних зв'язках прізвиська із семантикою мотивуючого слова. Результатом експерименту вільних асоціацій є емоційність асоціативних зв'язків прізвиська та утворених від них прізвиськ (дип., таблицю). Це підтверджує, що наявність певних асоціатів на слово-стимул (прізвисько) залежить від віку людини, рівня освіти, місця проживання, частоти стандартних мовчешевих штампов, частоти вживання пропонованого слова в мовленні.

Література

1. Александрова О.И. Неофициальные личные имена в частной переписке и в дневниковых записях конца XIX – начала XX века // Ономастика Поволжья, 3. – Уфа, 1973 – С.136
2. Іванова Н.І. Стилістика конотативних антропонімів у художній прозі В Аксєдова. Дис. – канд. філ. наук – К., 2000.
3. Леонтьев А.А. Психологическая структура значения // Семантическая структура слова. Психолінгвістическіе ісследованія. Сб. ст. / Отв. ред. А.А. Леонтьев – М., 1971 – С.7-19
4. Лурія А.Р. Язык и сознание //Под ред. Е.Д. Хомской. – Изд-во Моск. ун-та, 1979 – 319 с.
5. Никулина З.П. Индивидуальные прозвища школьников //Вопросы лексики и грамматики русского языка. Сб. науч. тр. / Пол. ред. З.П. Никулиной. – Кемерово, 1974. – Вып.2 – С.122-123
6. Поротников П.Т. О способах образования отфамильных прозвищных именовании // Русская ономастика и ее взаимодействие с апеллятивной лексикой / Отв. ред. А.К. Матвеев. – Свердловск, 1976. – С.70.
7. Сергеева А.А. Об аксиологической природе прозвищ // Номинация в ономастике. Сб. ст. / Под ред. М.О. Рун. – Свердловск, 1991. – С.147.
8. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970. – Т.1. – С.67.
9. Тимішський М.В. До проблеми мотиваційної класифікації сучасних індивідуальних прізвиськ // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С.64-68
10. Ушаков Н.Н. Прозвища и личные неофициальные имена (К вопросу о границах прозвища) // Имя нарицательное и собственное. Сб. ст. / Отв. ред. А.В. Суцерацкая – М.: Наука, 1978. – С.146-173.
11. Щур Г.С. О типах лексических ассоциаций в языке // Семантическая структура слова. Психолінгвістическіе ісследованія. Сб. ст. / Отв. ред. А.А. Леонтьев. – М., 1971. – С.140-151